

ОД ЈЕДИНСТВА ДО СУПРОТНОСТИ И ОБРНУТО

Милица Перић

Универзитет уметности у Београду, Факултет примењених уметности

Када је Роже Бастид (Bastide 1981) развијао своје тезе о социологији уметности, осврнувши се на дубоко прожимање естетских начела, материјалне културе и друштвене средине, он је груписао друштвене структуре према различитим улогама – оне које имају улогу очувања, затим пропагирања, и остале које имају функцију преображаја или стварања естетских вредности.

Све поменуте улоге интегрисане су у деловање скупине аутора који су својим професијама везани за Факултет примењених уметности, и који својим уметничким, научним и педагошким радом доприносе стварању, откривању и спознаји свих оних вредности којима уметност оплемењује и мења изглед и суштину друштвене стварности.

Ако се погледају називи студијских програма – Примењена уметност, Дизајн, Конзервација и рестаурација, па затим и сви модули који припадају овим програмима – Примењено сликарство, Примењено вајарство, Керамика, Сценографија, Сценски костим, Савремено одевање, Графика и књига, Фотографија, Анимација, Графички дизајн, Индустриски дизајн, Дизајн ентеријера и намештаја, Текстил, Конзервација и рестаурација слика и уметничких дела на папиру, Конзервација и рестаурација скулптура и археолошких предмета, а затим и Катедра друштвено-хуманистичких наука, као и предмети Цртања и сликања значајни за ликовно изражавање у свим поменутим модулима, увиђа се богато и комплексно поље стваралаштва и деловања.

фотографије: Владимир Перић

У публикацијама издатим поводом претходних јубилеја Факултета примењених уметности, аутори се често осврћу на (иако сада већ старе, ипак и у садашњем тренутку с времена на време актуелизоване) размирице на нивоу терминологије и разграничавања поља деловања – између ликовне и примењене уметности, дизајна и примењене уметности, науке и уметности, технике и уметности. Да ли уопште овакве строге дихотомије могу дати задовољавајући одговор на садашње окружење вишесмерних релација, плуралитета и сталних трансформација? Заправо, још у делу из 1956. године, Франкастел напомиње да »ван сваке сумње постоји једна уметност с краја 19. и почетка 20. века, уметност која обухвата све дисциплине, од вајарства до сликарства, од архитектуре до декоративних уметности, и до предмета свакодневне употребе који су на први поглед најудаљенији од области естетике« (Frankastel 1964: 21). Уочљиво је, и данас већ готово подразумевано – да све наведене области већ увелико

стварају заједничке изразе, преузимају и међусобно размењују и проширују властите методологије, приступе и механизме стваралаштва, занемарују границе, ослањају се на ефекте визуелног израза, функционалности и достигнућа других области. Трансдисциплинарно деловање је стварност, а највећи изазов (можда више у дефинисању него у самој пракси) представљају гранична поља у којима се области стваралаштва фузионишу, а понекад и потпуно удаљавају од онога што смо некад подразумевали као дату делатност под истим тим називом¹. У будућности нас сасвим сигурно очекују другачије уобличена својства, дефиниције и називи уметничких пракси које на крају треба схватити једино као стваралачку активност »помоћу које друштва чине свет нешто угоднијим или нешто моћнијим, и понекад успевају да га извуку испод гвоздених правила материје или друштвених и божанских закона, да би га за тренутак учинила мало више људским« (*ibid.*: 28).

И на том истом истраживачком и стваралачком путу налазе се сви аутори чија смо остварења имали прилику да видимо на изложби »Форма, примена, уметност«.

Изложба радова и делатности аутора који су актуелни наставници на Факултету примењених уметности открива нам школу која својим називом уоквирује бројне дисциплине и праксе у једну целовиту схему, али и контекст који обједињује најразличитије поетике и приступе међу којима је јединство направила управо институција Факултета. Изложба пружа увид у индивидуалне стваралачке способности аутора, њихову ученост, преокупације, начине рамишљања, решавања проблема, сагледавања стварности, али даје и слику колектива у чијим оквирима коегзистирају све сродности и разлике, представљајући онакав простор какав је Мишел Фуко (Foucault) описао у уводу свог предавања »Of Other Spaces, Utopias and Heterotopias« – као »мрежу односа између различитих елемената, где паралелно функционишу категорије блиског и далеког, заједништва и фрагментарности« (Foucault 1984: 1).

Како ни сама изложба није представљала једноставно сумирање актуелних пракси наставника, већ је у свој програм укључила и осврт на остварења бивших и садашњих студената (пружајући на тај начин увид у педагошки и менторски рад наставника), а такође је и кроз пратећи програм презентација и предавања стручној и широј јавности приближила проблематике, потенцијале и ширину деловања дисциплина са Факултета, и у овом тексту бисмо се дотакли теме утицаја који аутори, као и делатности Факултета примењених уметности, имају на појединца и на друштвено стање унутар кога и на које делују.

И управо је поменути Мишел Фуко један од мајстора у анализама које проучавају структуре изнутра, а истовремено дају слику о широј друштвеној ситуацији. У наведеном предавању и есеју о промишљању простора у савременом тренутку, Фуко (*loc. cit.*) уводи појам *хејтеротопија*, који је након

¹ Интересантно је у овом контексту поменути мисао једног од најпознатијих италијанских критичара уметности и дизајна Ђила Дорфлеса (Gillo Dorfles) о »опасности« појаве назване ArtDesign, у оквиру које аутори дизајнирају објекте у ограниченим серијама, не уважавајући принцип функционалности и продајући их по високим ценама уској групи потрошача. Овакав тренд осудио је и Виктор Папанек, који у својој књизи *Дизајн за стварни свијет* разматра стварне функције дизајна, те истиче да дизајнер потврђује свој положај у друштву опредељујући се за оно шта жели да створи и с којом сврхом (за већину, за маргинализоване групе, друштва тзв. Трећег света итд). Аутор истиче и важност едукације дизајна, где дизајнеру треба усадити осећај одговорности и друштвеног ангажмана, наспрам потребе за креирањем »бескорисних« објеката који глорификују материјалну производњу, профит и надмоћ малог броја имућних припадника друштва. Видети у: Viktor Papanek 1973, *Dizajn za stvarni svijet*, Split: Nakladni zavod Marko Marulić.

тога претрпео бројне и разнолике концептуализације и примене. Овде ће послужити као адекватан оквир и занимљиво сочиво кроз које бисмо *про-гледали* структуру и функционисање Факултета.

Опис и примере хетеротопија, Фуко је дао у оквиру хетеротопологије – дескрипције засноване на шест принципа (ibid.: 4). Изоставићемо таксативно навођење свих принципа, а као заједнички именитељ у опису хетеротопија истакли бисмо паралелно функционисање различитости, понекад и крајњих противречности, као и сталне осцилације – унутар хетеротопија и у односу хетеротопија и других друштвених структура.

У контексту Факултета примењених уметности, сталне флукуације путују између два пола (иако никад нису сведене на поједностављене дихотомије) – критике и неутралности, експеримента и умерености, колективног и индивиду-

алног фактора стваралаштва, инструменталности и аутономије, одговора на потребе и креирања нових потреба.

Када говоримо о односима унутар саме хетеротопије, управљена структура која је комплексна и вишећелијска, омогућава да унутар ње опстају бројне амбивалентности (Shane 2008: 260). Паралелно постојање и функционисање чак и потпуно супротних идеја и ставова, не само да је могуће у разноврсној структури као што је факултетска, већ је и пожељно. Такође, на факултету као образовној институцији, у његовој димензији преношења знања, постоје давно успостављени начини рада паралелно с другачијим, алтернативнијим и нетипичним праксама. Каунтс (Counts) успева адекватно да опише смисао неговања односа између традиције и новитета. Аутор наводи да је за појединца који је у потпуности ослобођен традиције и као такав може уживати одређену врсту слободe, та слобода непожељна, јер је то »слобода медиокритетности, неспособности и бесциљности«, док наметање

традиције »на виталан начин и примерен друштвеним потребама, заправо ослобађа енергију младих и поставља стандарде изврсности« (Counts 1932: 108). А Факултет и јесте пункт где се и традиција и иновација валоризују и развијају, где се традиција не поништава и где она не представља препреку, већ се »доживљава као матрица у којој треба тражити усмерење« (Ериксен 2013: 123). Од академских средишта где се свакодневно одвијају интелектуалне, креативне и практичне размене знања, идеја и искустава између различитих генерација очекује се да истовремено уобличавају и трагове прошлости и знакове будућности.

Двојакост и нестаљност односа уочљиви су и у релацији између хетеротопија и друштвеног контекста. И Фуко у свом другом принципу наводи да је култура та која дефинише променљиву функцију и улогу хетеротопије (Foucault 1984: 5), док и у оквиру других принципа појашњава да хетерото-

пије функционишу у оквиру стално амбивалентних и променљивих односа са другим друштвеним структурама – између маргинализације и уважавања, подстицања и оспоравања. Реалност која се стално мења покреће и уобличава различита разумевања, значења и улоге како уметности тако и образовања. Делатности Факултета примењених уметности вишеструко су повезане с бројним животним, уметничким и научним областима и искуствима, те почивају на дубокој испреплетености аутономије и хетерономије. Преображај, маргинализација или истицање појединих изражајних облика и пракси могу бити изазвани променом укуса, технологије, потреба, као и врло конкретним ситуацијама као што је промена или гашење различитих друштвених структура у чијем су креирању инвентара, било садржајног, било у пољу визуелне комуникације, учествовале дисциплине Факултета

примењених уметности. С друге стране се истовремено отварају могућности за другачије начине изражавања и стварања у спрези с новим структурама, као и потребама, очекивањима, материјалима и технологијама данашњице.

Осим што су уметност и образовање омогућени контекстом унутар кога делују, они га истовремено и мењају и обликују – у прилици су да креирају нове и другачије околности, те да унесу промене у друге стваралачке области, као и у бројне сегменте јавног и приватног живота. Све поменуте флукуације у вредновању и подстицању, интензивирају се управо због дубоког прожимања уметности и образовања с бројним друштвеним сегментима, у чему се крије стимулативни, али уједно и спутавајући аспект – уколико се тежи увођењу неких другачијих и неочекиваних пракси. Сензибилитет друштва да прихвати различитости и сходно томе развијене друштвене механизме којима се оне подржавају или оспоравају, директно утиче на опстајање хетеротопије, чији се пун потен-

цијал остварује управо у неговању различитости, те у изазивању и промени устаљених образаца (Sohn 2008: 45). Облике деловања и присуство уметности често условљавају спољни фактори из различитих поља, а све чешће се у услове стваралаштва интегришу термини попут *ушћега*, *укуса шире јублице*, *брзој решења* (које се још брже исцрпљује). Како реализовати стваралачка решења која не одговарају материјалним, естетским, етичким начелима друштвене средине и ситуације у којима и са којом треба радити, а коју истовремено треба и мењати? Колико је могуће остварити критички став према таквој друштвеној реалности вртоглавих трансформација вредности и опстати, и да ли је заправо једино могуће повремено »прошверцовати вредности«, како духовито то саопштава и ради Милош Илић.² Реч је о вредностима за које се верује да ће моћи да промене сензибилитет околине и да креирају простор за нове квалитете у не увек подстицајном савременом окружењу, које Ериксен сажето описује једном реченицом као контекст у коме би »сви хтели да буду представници културе, чак иако то значи измену значења речи како би се окористили о њен сјај« (Ериксен 2013: 53).

По правилу је дакле хетеротопија структура у којој се огледа и на коју се рефлектују друштвено стање и односи других

² Термин преузет од Милоша Илића (графичког дизајнера и доцента на Факултету примењених уметности) и његове изложбе »Шверцовање вредности у масовној индустрији«, одржане 2012. године у галерији Podgoot Културног центра Београда. Поводом изложбе, Илић 2012. изјављује: »Упоредо са свим видљивим аспектима рада, све време сам био посвећен једној скривеној активности – шверцовању – односно шверцовању вредности (или бар свега онога што спада у мој сет вредности) у гигантски свет масовне индустрије. Годинама сам пажљиво крио веровање да сва та 'јавна' уметност, било да је реч о архитектури, дизајну или адвертајзингу, може да буде сила која мења нашу стварност набоље.« *Designed*, 26. novembar, http://www.designed.rs/blog/ket/subverzivno_dobre_price_jer_bisere_treba_bacati_dobro_upakovane, приступ 26. априла 2018.

структура са којима је у релацији. Појам огледања и (само) рефлексije Фуко (Foucault 1984: 3-4) је у свом есеју увео и у компарацију хетеротопије и утопије (утопије као визије једне усавршене друштвене структуре са потпуно складним и функционалним односима), и то је оно због чега нам се понајвише чинило да је хетеротопија адекватан оквир за поглед у структуру и у позицију Факултета примењених уметности.

Између хетеротопије и утопије, како наводи Фуко, постоји једно заједничко поље и измешано искуство, а то је огледало. Јубилеји су готово без изузетка прикладни моменти за постављање огледала у коме се рефлектују вредности једне институције, при чему се у обзир узимају све околности које су одредиле како њен историјат тако и савремени тренутак, али и значај и позицију које су колектив и појединци стекли у различитим сегментима друштвене топографије.

У Фуковој представи овог сложеног односа, огледало је уједно утопија и хетеротопија – утопија, јер је иза огледала један нереалан простор рефлексije (непостојећи без реалног стања ствари), али и хетеротопија – јер је стварно, и у њему се уједињује реално са оним што желимо да видимо. Тиме се фокус помера са историјата на сагледавање неразлучиво повезаног потенцијала Факултета примењених уметности, што је уосталом и била замисао изложбе »Форма, примена, уметност«.

Фуковоо увођење огледала схватамо и као неизбежно поље анализе и упоређивања – идеално замишљеног и стварног, прошлог и садашњег, садашњег и будућег, целине и појединачности. Однос између ових елемената, у једном

дискурзивном пољу, јесте оно што даје карактеристике актуелном идентитету колектива, јер идентитет је »пројекат, намера, идеалност, колико и реалност« (Ериксен 2013: 169). У простору огледала прожимају се мисли о стварним и могућим оквирима и начинима на које Факултет оставља траг, као и мисли о друштвеном контексту који препознаје и подстиче потенцијал и важност уметности и образовања за стварање свих изражајних облика који не само да оплемењују наше окружење, већ и дубоко утичу на начине друштвених збивања и интеракција.

У приближавању таквој друштвеној ситуацији (утопији?), Факултет има управо формативну улогу. Разматрајући будуће наративе едукације у прикладно насловљеном есеју *Будућносни образовања: ушћојије и хетерошћојије*, аутори

описују ширину некадашњих утопија у погледу образовања које су фундаментално биле окренуте ка естетско-моралним процесима и тежњама за постизањем суштине и пуноће стварности (Peters, Humes 2003: 431). С њима упоређују савремене визије образовања и критикују њихове сужене перцепције, сведеност на дефинисање посебних методологија и дисциплина и утврђивање крајње техничких смерница деловања и развоја (често само формално присутних на папиру). Њихово питање – који су то метанаративи који управљају економијом знања данас (*ibid.*: 433) – није на одмет поставити и у домаћем контексту. Савременим матрицама постојања, које одликују брзе и темељне промене, отвореност, умрежавања и нови начини усвајања знања, прилагођава се у свим сегментима и структура Факултета, од система одабира студената и наставног кадра, преко програма, до архитектуре простора. Несумњиво је да спољни фактори уз значајно присуство политике, економије и расподеле моћи

и интереса међу доносиоцима одлука, као и уз стални императив рационализације, економске ефикасности и уштеде, утичу и на академску заједницу. Међутим, Факултети као академска средишта, осим што одговарају на потребе друштвеног поретка и тренутка, имају улогу и у визионарском креирању вредности, проналажењу и успостављању нових научних и уметничких пракси, оних образовних модела који ће утицати на формирање потреба за другачијим и квалитетнијим окружењем и односима унутар њега. Недостатак разумевања за примену науке, технологије и уметности, као и тзв. естетска одсутност, како наводи Ђило Дорфлес, последица су недовољног одгоја кроз уметност и одгоја за уметност, којој је неправедно дата само комплементарна улога (Dorfles 1963: 73-74). Факултет примењених уметности као образовна институција не само да обликује будуће ствараоце и педагоге, већ трасира и путеве за нове начине стицања знања који ће допринети трансформацији и сензибилизацији средине за прихватање свих интелектуалних, етичких и креативних потенцијала, како уметничког образовања, тако и саме уметности.

Сви аутори изложбе »Форма, примена, уметност« учествују у оваквом подухвату својим уметничким, технолошким, научним, педагошким знањем и радом, проналазећи и стварајући тако тачке у којима њихови изрази и делатности »задиру у људско да измене друштвеност« (Bastide 1981: 185).

ЛИТЕРАТУРА

Eriksen, T. B. 2013

Šta je istorija ideja, prevod Hva er idéhistorie, Loznica: Karpos

Shane G. D. 2008

Heterotopias of illusion: from Beaubourg to Bilbao and beyond, у: *Heterotopia and the City, Public space in postcivil society*, eds. M. Dehaene and L. De Cauter, New York, London: Taylor & Francis e-Library, 259-271. <https://www.hse.ru/data/2013/12/10/1339198680/Michiel%20Dehaene,%20Lieven%20De%20Cauter%20Hetero.ce%20in%20a%20Postcivil%20Society%20%202008.pdf>, приступ: 26. априла 2018.

Sohn H. 2008

Heterotopia: anamnesis of a medical term, у: *Heterotopia and the City, Public space in postcivil society*, eds. M. Dehaene and L. De Cauter, New York, London: Taylor & Francis e-Library, 41-50. str. <https://goo.gl/tZXA1n>, приступ: 26. априла 2018.

Peters M. A., Humes W. 2003

Educational Futures: utopias and heterotopias, у: *Policy Futures in Education*, Vol. 1/ No. 3, 428-439. <http://joynrns.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/pfie.2003.1.3.1>, приступ: 26. априла 2018.

Foucault M. 1984

Des Espace Autres, у: *Architecture /Mouvement/ Continuité*, (Paris) No. 5 / 46-49 (превод с француског Jay Miskowiec) <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf>, приступ: 26 априла 2018.

Bastide, R. 1981

Umjetnost i društvo, Zagreb: Školska knjiga.

Frankstel P. 1964

Umetnost i tehnika, Beograd: Nolit.

Dorfles G. 1963

Oscilacije ukusa i moderne umjetnosti, Zagreb: Mladost.

Kaunts Dž. S. 1932

Da li se škola usuđuje da izgradi novi društveni poredak?, превод Слободанка Глишић, у: *Reč, časopis za književnost i kulturu i društvena pitanja* (Beograd), 2017/87.33: 103-125